

Lesontwerp: voorbereiden groepsmondeling literatuur H5 V6

Als onderdeel van het schoolexamen voeren leerlingen in twee- of drietallen een gesprek over drie á vier werken die alle leden van de groep hebben gelezen. Het gesprek vindt plaats eind maart, met twee examinatoren. In de voorbereidingsfase passen leerlingen exploratieve vaardigheden toe en hun inzicht in literaire technieken.

Eindtermen:

- 8** De leerling voert gesprekken om tot kennisopbouw, begrip of een aanpak te komen.
- 16** De leerling toont inzicht in het gebruik van literaire middelen bij de interpretatie van literaire teksten.
- 18** De leerling legt verbanden tussen literatuur, maatschappij en cultuur.

Voorkennis	Literaire begrippenapparaat, kennis van een literaire mind map, interpretatieve vaardigheden zijn geoefend zowel mondeling als schriftelijk, hamvragenmethode – zijn leerlingen bekend mee want staan in boekopdracht (zie bijlage 1)
Inhoudelijke voorbereiding docent	Vorbereiding op wat een literaire mind map is (zie bijlage 2), zelf een aantal thema's paraat hebben; zie lesopzet 1 en 2. Op deze manier kun je het begeleidend gesprek inhoudelijk voorbereiden.
Praktisch	A3, stiften, tafels in groepen zetten, eventueel laptop (mind map kan ook digitaal gemaakt worden – zie bijlage 3, 4 en 5 inclusief taalfouten).

Overzicht van hoe en wat

Leerlingen stellen aan het begin van het examenjaar zelf een groepje samen voor het mondelinge examen, een twee- of drietal. Er is in de voorexamenklassen al gelezen; nu kiezen ze samen aan de hand van deze boeken een gezamenlijk thema. Ze breiden hun leeslijst uit door drie à vier boeken in hun examenjaar te gaan lezen rondom dit thema. Ik werk niet met een vaste boekenlijst of met een vaste themalist waar leerlingen uit moeten kiezen. Ik vind het van belang om samen te onderzoeken welk thema bij hen aansluit en welke boeken daarbij zouden kunnen horen. Er is zoveel moois om uit te kiezen – natuurlijk begeleid je de leerlingen bij hun keuze, maar ik doe een oproep om open te staan voor nieuwe, frisse ideeën.

Het voorbereidingsproces is een gezamenlijke zoektocht. Ik hecht aan een positief leerklimaat in zowel dit voorbereidingsproces als straks in het eindgesprek. Leerlingen moeten weten dat ze niets fout kunnen doen, dat het gaat om het opbouwen van inzichten. Dat gaat niet altijd vanzelf: als een groepje vastloopt of achterop raakt tijdens de voorbereiding, dan stel ik vragen om het proces weer op gang te brengen. Niet alle boeken hoeven binnen het gekozen thema te passen. In het eindgesprek is er ook ruimte voor de boeken die niet binnen dit thema vallen. De leerlingen benoemen in de eerste les een overeenkomst tussen enkele werken op hun lijstje – tot zover – ik noem dat thema; dat thema kan iets maatschappelijks zijn zoals geweld, schuld en

boete, maar ook een literair-analytisch begrip, zoals spanning of gendermotief. De cursus literatuur in Nieuw Nederlands werkt met thema's zoals oorlog, liefde en vriendschap; deze cursus kan gebruikt worden ter inspiratie.

Om diepgang in het thema te brengen, proberen we het thema in een tegenstelling te formuleren: *illusies versus werkelijkheid*, *zingeving versus zinloosheid*, *macht versus onmacht*, *gendermotief vrouw versus man*, *ruimtelijke spiegeling binnenwereld versus buitenwereld* etc. Daarna werken de leerlingen het thema verder uit via analyse: vanuit welke invalshoeken kun je dit thema benaderen? Uit welke verschillende aspecten bestaat dit thema? Deze verkenning wordt gekoppeld aan de literaire begrippen zoals personages, motieven, ruimte, motto. In deze fase maken leerlingen een mind map, die alsmaar uitgebreider en preciezer wordt.

Informatie over het eindgesprek:

Duur	20 minuten, eventueel zou je ervoor kunnen kiezen om een verdeling in tijd te maken. Eerst 10 minuten over het thema en dan per leerling 5 minuten over de andere boeken die buiten het thema vallen. Moeilijk van tevoren in te schatten. Het gaat om de kwaliteit van het gesprek.
Hulpmiddelen	Leerlingen mogen hun mind map meenemen tijdens het gesprek.
Gesprekspartners	Er zijn twee docenten aanwezig, de lesgevende docent leidt het gesprek
Structuur	De eerste vragen zullen over het thema gaan. Welk thema hebben jullie gekozen en waarom? Hoe zie je dat terug in de gemeenschappelijke boeken?

Mijn beeld van een goed gesprek is dat we de invalshoeken, het thema en literaire begrippen bespreken van de verschillende boeken. Ik probeer via waarom-vragen leerlingen uit te dagen en ter plekke op nieuwe denkprocessen te brengen. Bijvoorbeeld via de vraag waarom in de gekozen werken een personage vaak een schrijver is, waarom het personage zo vaak over taal nadenkt.

Om de leerlingen houvast te bieden, licht ik in de voorbereidingslessen onderstaand beoordelingsschema toe.

Beoordelingsschema eindgesprek

O V RV G

Diepgang in het thema; invalshoeken uitleggen
 Kennis en begrip van plot, personages en samenhang
 Kennis en begrip van titel, motto en symbolen; citaten
 Initiatief tonen in het gesprek
 Verwerking, reflectie en research; verbanden, verschillen en overeenkomsten benoemen
 Zelfstandig en *to the point* reageren op vragen – concrete antwoorden en voorbeelden geven
 Vloeiend spreken in correct Nederlands

Vorbereidingslessen

De voorbereidingslessen bestaan uit twee fasen.

Fase 1: Themabepaling en exploratie (zie lessen 1 en 2)

1. Leerlingen zoeken naar gemeenschappelijke thema's in hun (voorlopige) boekenlijsten en kiezen er een om verder uit te werken.
2. Leerlingen onderzoeken en benoemen de factoren een rol spelen in dit thema (invalshoeken om het thema beter te begrijpen)
3. We bespreken de voorlopige thema's en invalshoeken aan de hand van voorbeelden in de klas (voordoen).
4. Een selectie titels kan meerdere thema's opleveren. Een voorbeeld kan dit verduidelijken; *De donkere kamer van Damokles* kan iets zeggen over de tegenstelling illusies versus werkelijkheid, maar ook over *coming of age* versus identiteit. Beide thema's zijn goed om verder te exploreren.
5. Deze cyclus doorlopen we twee of drie keer, de analyse wordt steeds verfijnder, genuanceerder, informatiever.

Fase 2: Toepassen op de literaire werken

6. Leerlingen keren terug naar de literaire werken: hoe zie je invalshoeken en het thema terug in de boeken?
7. De verkenning wordt (met behulp van de docent) gekoppeld aan literaire begrippen zoals personages, motieven, ruimte en motto.
8. De leerlingen leggen hun bevindingen vast in een mind map.
9. We bespreken de resultaten in de klas (klasgesprek).
10. Deze cyclus doorlopen we twee of drie keer.
11. De leerlingen bereiden op deze manier het exploratieve eindgesprek voor; als docent is jouw taak om vragen te stellen die hen ook iets nieuws doen ontdekken in dit gesprek en niet alleen vragen te stellen waarop zij het antwoord al weten.

Les één: themabepaling

Onderwerp	Hamvragen stellen om achter de twee belangrijkste thema's te komen binnen de boekenlijsten van twee leerlingen. Voor hamvragen, zie //didactieknederlands.nl/publicaties/leren-verhalen-interpreteren-door-vragen-stellen/
Wat zie ik de leerlingen in deze les doen?	Voorkennis ophalen, gesprek in tweetal/drietal waarin de gelezen boeken worden ondergebracht onder een thema.
Wat weten en kunnen leerlingen al wel?	Voorkennis; wat zijn hamvragen? welke literaire begrippen zijn er – uitleg, wat verstaan we onder thema's?
Praktische zaken voor de docent	Leerlingen hebben zelf al eerder hun groepje gemaakt en nemen hun gezamenlijk gelezen boeken mee, boekopdracht (zie bijlage 1), uitleg literaire mind map (zie bijlage 2), A3-papier, voorbeelden mind maps voorgaande jaren (zie bijlage 3, 4 en 5), literaire begrippenlijst (zie bijlage 6)

Lesbeschrijving

Stap 1 Voorkennis activeren (kort max 7 min) in een onderwijsleergesprek - het stellen van hamvragen, welke literaire begrippen ken je?

Stap 2 (3 min) Uitleg opdracht: probeer in je tweetal de gelezen boeken onder te brengen in thema's: welke overeenkomsten zien jullie? Waar gaan de boeken over? Welke boodschap staat centraal? Bijvoorbeeld: In *Het diner* gaat het over een gezin, liefde voor je kinderen, maar ook moraliteit. Leerlingen inventariseren deze thema's en proberen deze te bundelen tot één of twee overkoepelende thema's, het liefst als een tegenstelling geformuleerd, bv oorlog; schuld versus onschuld/dader versus slachtoffer/illusies versus werkelijkheid, geweld; goed versus kwaad (moraliteit), identiteit: invloed van sociale omgeving versus zelfliefde, liefde; romantische liefde versus vriendschap.

Stap 3 (10 min) Overleg in tweetallen of drietallen om thema's te vinden en te benoemen aan de hand van de meegenomen boeken, op A3 de gevonden thema's koppelen aan de gelezen boeken.

Docent loopt rond:

Interventies: wat kan de docent doen in de lessen om de leerlingen verder te krijgen?

- Ertussen zitten tijdens de voorbereidingen voor het gesprek – het maken van de mind map.
- Teruggrijpen naar literaire begrippen als motto: waarom staat dat motto er? Wat zegt dat over het boek? Waar gaat dat boek dan eigenlijk over?

Stap 4 (10 min) Klassikaal inventariseren en tot een concrete thema komen, bijvoorbeeld vriendschap, familie, oorlog, *coming of age*, identiteit, seksualiteit. In dit klassikale gesprek al voorbereiden op **stap 5**; neemt de schrijver een positie in over het thema? Waar denk je zelf aan bij dit thema? Welke twee kanten zie je bij dit thema?

Stap 5 (10 min) in tweetallen thema uitwerken; kijk nu naar het gekozen thema en vul het thema in de mind map verder in: probeer de tegenstelling te formuleren. Werk je thema verder uit: benoem tenminste vier aspecten van het thema en werk die verder uit in de mind map. Met deze aspecten proberen leerlingen het thema uit te diepen (zie voorbeeld bijlage 3).

Afsluiting: de volgende les gaan we deze invalshoeken met elkaar bespreken.

Les twee: exploratie van het thema

Onderwerpen	<p>Gesprekstechnieken oefenen aan de hand van het taaldenkgesprek</p> <p>Thema's invullen door middel van het uitleggen van vier verschillende aspecten van het thema/de tegenstelling</p> <p>Keuze voor andere boeken die binnen het thema/de tegenstelling vallen</p> <p>Voor het taaldenkgesprek, zie https://didactieknederlands.nl/2020/01/taaldenkgesprekken-een-didactisch-model-deel-2</p>
-------------	--

Wat zie ik de leerlingen in deze les doen?	Uitwisseling eerst in groepen en daarna klassikaal als eerste laat ik twee groepjes met elkaar erover praten, zodat thema, tegenstelling en invalshoeken duidelijker EN wordt er geoefend met het exploratieve gesprek. In tweede instantie bespreek ik in een klassikaal moment een aantal thema's. Op die manier kunnen leerlingen een meer algemeen beeld krijgen van wat de bedoeling is van zo'n thema.
Wat weten en kunnen leerlingen al wel?	Research doen met behulp van bv lezenvoordelijst zodat de leerlingen de resterende boeken kunnen kiezen Leerlingen hebben al in hun eigen tweetal gesproken over hun gekozen thema
Praktische zaken voor de docent	Tafels in groepen, mind map van vorige keer erbij hebben

Lesbeschrijving

Stap 1 (5 min) uitleg taaldenkgesprek – krachtige kwestie = praten over literatuur: Hoe kunnen we ervoor zorgen dat het thema duidelijk wordt uitgelegd aan de hand van minimaal vier verschillende invalshoeken? Leerlingen bevragen elkaar dus (kritisch) en helpen elkaar met het definiëren van het thema en de invalshoeken: laat voorbeeld zien van zo'n ingevuld thema op het bord zien – probeer dit voorbeeld met de leerlingen verder in te vullen.

Voorbeeld: het thema is *identiteit*. Door welke aspecten wordt identiteit beïnvloed, kun je dat benoemen? Denk aan de invloed van familie, vrienden, gender, tijd waarin het verhaal zich afspeelt, leeftijd. Welk van die aspecten zie je terug in welk boek, welke personages? Welke moeilijkheden komen de personages tegen in hun zoektocht naar hun identiteit? Hoe eindigt het boek? Met een gevonden identiteit? Open eind?

Stap 2 (15 min) gesprek uitvoeren door minimaal twee tweetallen/drietallen met elkaar te laten uitwisselen; de tweetallen leggen aan elkaar hun gekozen thema, tegenstelling en invalshoeken uit. Ze bevragen elkaar kritisch: hoe kan het thema meer diepgang krijgen? Leerlingen stellen hulpvragen aan elkaar en de docent loopt rond om ook te helpen waar nodig.

Mogelijke hulpvragen:

- Welk citaat uit een bepaald boek hoort bij welke kant van de tegenstelling? Bijvoorbeeld: Leerlingen hebben *Suriname ik ben* op de lijst staan – het gekozen thema is *kolonialisme macht versus onmacht*, welk citaat laat de onmachtigen zien?
- Geef aan dat leerlingen secundaire literatuur als literatuurgeschiedenis.org kunnen gebruiken om tot meer inzicht in thematiek te komen.
- Bevraag leerlingen over het thema en help ze op weg, bijvoorbeeld bij oorlog gaat het vaak over goed en kwaad?

Stap 3 (7 min) nagesprek klassikaal- bespreek een paar gekozen thema's en hoe deze zijn aangevuld, zie hierboven het voorbeeld *identiteit*.

Stap 4-5 (20 min) in **stap 4** is het eerst van belang dat leerlingen hun volgende boek gaan kiezen dat binnen hun thema past: zet ze op het spoor van lezenvoordelijst (via bibliotheek.nl), literatuurgeschiedenis.org of recensiesites als tzum.org.

In **stap 5** werken leerlingen de mind map over al gelezen boeken verder uit: hoe komen thema en invalshoeken terug in de al gelezen werken? De leerlingen gaan weer terug naar de gelezen boeken en gebruiken dus hun kennis van het boek en de literaire begrippen. Bijvoorbeeld: hoe is de relatie tussen de personages in samenhang met het gekozen overkoepelende thema? Zie voorbeeld mind map bijlage 3, 4 en 5.

Deze stappen lopen in de praktijk ietwat door elkaar; wellicht heeft niet iedereen dezelfde boeken gelezen maar passen er wel wat in hun gekozen thema. Dan kunnen ze elkaars boeken lezen en tegelijkertijd al werken aan de mind map.

Natuurlijk zullen stap 4 en 5 meer lessen in beslag nemen. Ik stel me voor dat we deze lessencyclus gedurende het schooljaar af en toe inzetten als een soort reminder; hoever zijn jullie met het lezen van de nieuwe boeken? Kunnen jullie aan slag met de mind map? Zullen we er weer eens over praten? Zie centrale opbouw van deze lessencyclus.

Als docent loop je rond en probeer je de leerlingen verder te brengen via korte interacties (zie boven).

NB Ik raad je aan mind maps van leerlingen te bewaren. Ik gebruik die vaak als voorbeelden voor mijn huidige leerlingen. Die zijn er zeer bij gebaat: ze verduidelijken veel.

Leereffecten

- Onderzoekende houding naar relatie tussen literatuur en maatschappij en naar verbanden tussen literaire werken.
- Een positieve houding ten opzichte van literatuur.
- Voorkennis zinvol toepassen: kennis over literaire begrippen.

Concrete opbrengsten

- maken van een mind map
- hamvragen bedenken
- exploratieve gesprekken voeren

Leereffecten verklaard

Het uitgangspunt van deze lessen is om leerlingen aan te sporen hun eigen materiaal samen te stellen, dieper te verkennen en samenhang aan te brengen. De docent biedt instrumenten om hen tot een hoger plan te brengen, zoals de uitwisseling tussen tweetallen in les 2, secundaire literatuurtips te geven, denkprocessen voor te doen, en tussentijdse klassengesprekken te voeren. Leerlingen ervaren dat hun voorkennis over literaire begrippen ertoe doet, dat dieper duiken in de boekenlijst en dat verder nadenken en redeneren over literatuur en maatschappij hen tot nieuws inzichten brengt.

Dragend principe voor samenhang

De twee eindtermen uit het domein Literatuur en de eindterm uit het domain Communicatie vormen een functionele eenheid: gesprekken voeren over interpretaties van literaire teksten aan de hand van aantekeningen en gespreksvoering. Leerlingen exploreren in gesprekken literaire werken en oefenen om over literaire werken te praten met elkaar, en ontdekken tegelijkertijd meer in de teksten die ze lezen. Inhoud (literaire teksten) en taalbeheersing (explorerend spreken) gaan hand in hand op functionele wijze.

Meer weten?

Damhuis, R. (2020). Taaldenkgesprekken – een didactisch model. *Didactiek Nederlands – Handboek*. Geraadpleegd 24-04-2025] via <https://didactieknederlands.nl/2020/01/taaldenkgesprekken-een-didactisch-model-deel-2>

Damhuis, R. (2020). Taaldenkgesprekken – wat en waarom? *Didactiek Nederlands – Handboek*. Geraadpleegd 24-04-2025 via <https://didactieknederlands.nl/2020/01/taaldenkgesprekken-wat-en-waarom-deel-1>

Janssen, T. (2009). Literatuur leren lezen in dialoog: lezersvragen als hulpmiddel bij het leren interpreteren van korte verhalen. (Kohnstamm kennisreeks; No. 4). Vossiuspers. <https://ltn.publicatieserver.nl/publication/4/278>

Literatuur leren lezen in dialoog. Lessen geïnspireerd op het werk van Tanja Janssen (2022). Amsterdam: Amsterdam University Press. <https://ltn.publicatieserver.nl/download/4/913>

Schrijvers, M. (2019). [Inzicht in jezelf en anderen ontwikkelen in literatuurlessen: een ontwerphandleiding](#). Marloes Schrijvers Stichting Lezen.

Schrijvers, M. (2019). Persoonlijke voorkennis en ervaringen activeren bij fictie- en literatuuronderwijs. *Didactiek Nederlands – Zo kan het ook*. Geraadpleegd 24 04 2025 via <https://didactieknederlands.nl/zokanhetook/2019/04/persoonlijke-voorkennis-en-ervaringen-activeren-bij-fictie-en-literatuuronderwijs/>

Bijlagen

Bijlage 1 boekopdracht algemeen

Bijlage 2 uitleg literaire mind map (op basis van Martijn Koek)

Bijlage 3, 4 en 5 voorbeeld mind map digitaal (ongecorrigeerd: met taalfouten)

Bijlage 6 literaire begrippenlijst